

Nikolina Obradović*

Ostvarivanje socijalnih prava u BiH: nejednakost građana

Sadržaj

1. Uvod: Socijalna prava i problematika osoba s invaliditetom
2. Ustavne nadležnosti i međunarodni pravni akti
3. Novčana primanja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine
4. Novčana primanja osoba s invaliditetom u Republici Srpskoj
5. Zaključci i preporuke

1. Uvod: Socijalna prava i problematika osoba s invaliditetom

Osiguranje određene razine socijalnih prava u društvu predstavlja civilizacijsko dostignuće za svaku državu. Njihova svrha je zaštita od socijalnih rizika svih članova društva, te zaštita posebno ranjivih skupina društva s ciljem ublažavanja nejednakosti i kreiranja društva jednakih šansi.

Socijalna prava služe zadovoljavanju socijalnih potreba građana. Ona trebaju služiti zaštiti posebno ranjivih skupina u društvu, osiguranju socijalnih rizika, suzbijanju siromaštva i trebaju doprinjeti jačanju socijalne kohezije i socijalne uključenosti. Garantiranje, osiguranje i primjena socijalnih prava podrazumijeva aktivnu ulogu od strane države, što znači da država putem svojih intervencija treba osigurati smanjenje ranjivosti pojedinaca pred socijalnim rizicima, koji se javljaju uslijed stalnih društvenih promjena, te razviti sposobnost prilagodbe ranjivih skupina i pomoći im u prevladavanju jaza koji stoji pred najranjivijim članovima društva u ostvarivanju njihovih prava. Krajnji cilj je stvaranje društva jednakih šansi za svakog pojedinca, bez obzira na njegov ili njen društveni status, materijalno stanje, moguću invalidnost, stupanj obrazovanja i ostalo.

Definicija i vrste socijalnih prava ovise prvenstveno o tome kako su definirana u okviru politike i zakonskih propisa date države. Ova prava se ostvaruju postupno, u okviru politike i programa socijalnih mjera. Zapravo, kao što ističe Bubnov-Skoberbe¹, a što ćemo vidjeti na primjeru socijalnih prava u Bosni i Hercegovini, tip i doseg socijalnih prava u nekoj državi, kao i

* Autorica je doktor društvenih nauka i suradnica FCJP.

¹ A. Bubnov-Skoberbe, *The protection of fundamental social rights in the associated countries: the example of Slovenia*, u: *The protection of fundamental social rights in Europe, Strasbourg, Social Charter Monographs, 11/2001, s. 27.*

populacija koja se njima može koristiti, više ovise o ekonomskoj i političkoj situaciji u zemlji nego o važećem unutrašnjem i međunarodnom zakonodavstvu. Socijalna prava treba posmatrati u cjelini programa socijalne sigurnosti ili socijalne zaštite zajedno sa fiskalnim mjerama kojima se želi uspostaviti sigurnost i redistribucija dohotka. Stoga, primjena socijalnih prava nameće državi pozitivne obveze, naročito u prikupljanju resursa, stvaranju socijalnih službi i osiguranju određenih davanja i usluga. Za ostvarenje socijalnih prava država treba osigurati znatna materijalna sredstva, koja će na različite načine transferirati korisnicima. Puljiz² s pravom naglašava da je razumljivo što se oko razine i načina raspodjele socijalnih prava diferenciraju glavne političke i ideološke opcije.

Tipični primjeri socijalnih prava čine mirovine, naknade za nezaposlenost, naknade za invalidnost, stanovanje, zdravstvena zaštita, obrazovanje itd. Osiguranje ovih prava može biti financirano od strane uposlenika, poslodavaca ili javne vlasti. Većina socijalnih prava je u međuovisnom položaju, što znači da ostvarivanje jednog socijalnog prava najčešće ima utjecaj na ostvarivanje ostalih socijalnih prava.

Osobe sa invaliditetom spadaju u posebno ranjivu skupinu u svakom društvu. Bez pomoći države ili obitelji, njihove životne mogućnosti su najčešće dosta ograničene. Općenito gledajući, osobe s invaliditetom imaju brojne poteškoće. Pored problema koje mogu imati u kretanju, komunikaciji i ostalim posljedicama invalidnosti, osobe s invaliditetom³ su često konfrontirane s diskriminacijom, tj. društvo ih odbacuje pa je često među osobama s invaliditetom prisutno siromaštvo uz to što se stalno moraju nositi s predrasudama i stigmatizacijom.

Na broj osoba s invaliditetom u društvu mogu utjecati higijensko-sanitarne prilike, niska razina zdravstvene zaštite, posebice u suzbijanju i liječenju bolesti te kontrole nasljednih činitelja, neadekvatna ishrana, zagađenje okoliša, prirodne katastrofe, neprimjerena zaštita na radu, posljedice ratnih ozljeda, zaostalih ratnih naprava, siromaštvo itd.

Leutar⁴ i Zovko⁵ naglašavaju da na brojnost osoba sa invaliditetom u općoj populaciji posebno utječe siromaštvo, odnosno ekonomska nerazvijenost jer se ti čimbenici i invaliditet uzajamno podupiru te uzrokuju brojne skupine marginalnih, ovisnih i segregiranih osoba. Naime, siromaštvo se često javlja kao uzrok invalidnosti iz čega slijedi da u siromašnim zemljama nalazimo razmjerno veliki broj osoba s invaliditetom. Upravo zahvaljujući siromaštvu, posebice u ruralnim i polururalnim područjima u kojima nedostaju odgovarajuće službe i usluge, dolazi do pojačane izoliranosti osoba s invaliditetom čija se ovisnost o drugima pojačava i onemogućava njihovo aktivno sudjelovanje u društvu, što za posljedicu ima socijalnu isključenost. Invalidnost vodi siromaštvu, a siromaštvo vodi pogoršanju zdravlja i progresivnosti postojeće invalidnosti. Odnosno, siromaštvo utječe na invaliditet i invaliditet na siromaštvo. Ukoliko u društvu imamo oskudno obrazovano stanovništvo, bolesti, pojave prirodnih katastrofa ili ratova, to su situacije koje pogoduju povećanju broja osoba sa invaliditetom. S druge strane ukoliko u društvu postoji

² V. Puljiz, *Socijalna prava i socijalni razvoj Republike Hrvatske*, Revija za socijalnu politiku, Zagreb 2004, br. 1, s. 3 – 20.

³ Sam izraz osobe s invaliditetom ili invalidi ima pejorativno značenje, jer naglašava oštećenje i upućuje na manje sposobnosti, manja očekivanja i sl. Stoga, mnogi autori sugeriraju upotrebu termina osobe sa posebnim potrebama. No, u ovom članku će se koristiti izraz osobe s invaliditetom, kao čisto tehnički termin, zbog toga što je sličan terminima koji se koriste u propisima u BiH.

⁴ Z. Leutar, *Osobe s invaliditetom i siromaštvo*, Revija za socijalnu politiku, Zagreb 2006, br. 3, s. 293 – 308.

⁵ G. Zovko, *Invalidi i društvo*, Revija za socijalnu politiku, Zagreb 1999, br. 2, s. 105-117.

dobra zdravstvena zaštita, izobrazba, uravnotežena prehrana i slično, sve to preventivno djeluje na smanjenje broja osoba s invaliditetom.

U zadnjih trideset godina, pod utjecajem nevladinih organizacija koje zastupaju prava osoba s invaliditetom u Velikoj Britaniji i drugim državama sa razvijenom socijalnom zaštitom, dolazi do zaokreta u pristupu u socijalnoj politici prema osobama s invaliditetom. Naime, sve se više napušta takozvano medicinsko gledište invalidnosti, koje naglasak stavlja na tjelesno oštećenje kao uzrok fizičke i psihičke invalidnosti pojedinca te kontrolu i liječenje osoba s invaliditetom kroz medicinski i paramedicinski tretman. S druge strane socijalni model pokušava redefinirati pojam invalidnosti. Invalidnost se više ne definira na način da ima negativne konotacije, nego se na osobe s invaliditetom počinje gledati kao ravnopravne građane sa svojim pravima.

2. Ustavne nadležnosti i relevantni međunarodni pravni akti

Bosna i Hercegovina je složena država, Daytonskim mirovnim sporazumom podijeljena na dva entiteta, Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku i Brčko distrikt. Aneksom IV Daytonskog mirovnog sporazuma koji predstavlja Ustav Bosne i Hercegovina, socijalna politika, kojom se uređuje oblast socijalnih prava, nije navedena kao jedna od nadležnosti države, što znači da je u nadležnosti entiteta. Od socijalnih prava tekstem Ustava (čl. 3) zaštićeno je pravo na obrazovanje, dok je u Aneksu I Ustava, kao dodatni sporazum o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini naveden Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Prema Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine, socijalna politika i oblast zdravstvene zaštite se nalazi u zajedničkoj nadležnosti entiteta i 10 kantona (poglavlje III, čl. 2). Nadalje, kantoni u Federaciji Bosne i Hercegovine mogu u skladu sa svojim mogućnostima donositi posebne propise iz ove oblasti i mogu garantirati šira prava od prava definiranih entitetskim propisima. Usto, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine u poglavlju II, čl. 2 garantira niz socijalnih prava svim osobama na svom teritoriju, a to su: zaštita obitelji i djece, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita, prehrana, utočište, kao i zabranu svih vidova diskriminacije. Nadalje, u Aneksu Ustava Federacije Bosne i Hercegovine nabrojani su instrumenti za zaštitu ljudskih prava koji imaju pravnu snagu ustavnih odredaba, gdje su *inter alia* navedeni Europska socijalna povelja iz 1961.⁶ i dopunski protokol i Međunarodni pakt o ekonomskim, kulturnim i socijalnim pravima⁷.

Ustav Republike Srpske također garantira niz socijalnih prava koja se uređuju zakonima: socijalna prava sadržana u Ustavu Republike Srpske uključuju: u čl. 37 zdravstvenu zaštitu, u čl. 43 pravo zaposlenih i članova njihovih obitelji na socijalnu sigurnost i socijalno osiguranje, gdje Republika Srpska osigurava pomoć i socijalnu sigurnost građanima koji su nesposobni za rad i nemaju sredstva za izdržavanje. Člankom 61 Ustava entitetska razina vlasti jamči minimum socijalne sigurnosti građana i osigurava funkcioniranje javnih službi, sukladno zakonu. U čl. 68 pod točkom 12 Ustava Republike Srpske, Republika Srpska uređuje i osigurava: radne odnose, zaštitu na radu, zapošljavanje, socijalno osiguranje i druge oblike socijalne skrbi, zdravstvo, boračku i invalidsku zaštitu, brigu o djeci i mladeži, naobrazbu, kulturu i zaštitu kulturnih dobara, tjelesnu kulturu.

⁶ <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/>.

⁷ Više o primjeni Međunarodnog pakta u Bosni i Hercegovini usp. pod: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/ICESCR.pdf>.

Od međunarodnih pravnih instrumenata relevantnih za oblast socijalnih prava važno je pomenuti da je Bosna i Hercegovina 2008. ratificirala Revidiranu socijalnu povelju⁸, čime se obvezala na usklađivanje domaćeg zakonodavstva i prakse sa standardima predviđenim Poveljom. Primjena i zaštita prava definiranih Poveljom predstavlja jedan od uvjeta koje Bosna i Hercegovina treba ispuniti u okviru procesa pridruživanja Europskoj uniji. Bosna i Hercegovina je ratificirala ukupno 19 članaka Povelje značajnih za oblast radnih i socijalnih prava. Ratificirani članci Revidirane socijalne povelje koji se odnose na oblast socijalnih prava uključuju: čl. 7 pravo djece i mladih na zaštitu, čl. 8 pravo zaposlenih žena na porodijsku zaštitu, čl. 11 pravo na zdravstvenu zaštitu, čl. 12 pravo na socijalnu zaštitu, čl. 13 pravo na socijalnu i medicinsku pomoć, čl. 14 pravo na korištenje službi socijalne zaštite, čl. 16 pravo obitelji na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu, čl. 17 pravo djece i mladih na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu, čl. 23 pravo starih osoba na socijalnu zaštitu. Bitno je naglasiti da Europska socijalna povelja u čl. 12 o pravu na socijalnu zaštitu, točka 2 obavezuje države potpisnice da sustav socijalne zaštite održavaju na zadovoljavajućem nivou, garantirajući minimum definiran Europskim zakonikom o socijalnoj sigurnosti⁹.

Također, značajne odredbe socijalnih prava sadrži prethodno spomenuti Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, ratificiran od strane Bosne i Hercegovine odmah nakon proglašenja neovisnosti, 06. marta 1992. godine. Članak 2 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, govori o načelu nediskriminacije, koje se u potpunosti primjenjuje na sva ekonomska, socijalna i kulturna prava, uključujući pravo na socijalnu sigurnost (definirano u čl. 9 Međunarodnog pakta), što uključuje socijalno osiguranje i socijalna davanja. Razlike u ostvarenju prava su dopuštene samo ako postoje objektivno opravdani ciljevi i ako su mjere za postizanje ovih ciljeva razmjerne.

Obzirom da se u ovom radu analizira sustav naknada za osobe s invaliditetom važno je spomenuti da je Bosna i Hercegovina 12. ožujka 2010. ratificirala UN Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom¹⁰ i Opcioni protokol Konvencije. Konvencija je stupila na snagu 11. travnja 2010. Prema navedenoj konvenciji osobe s invaliditetom su one osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu spriječavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi. Nadalje, još u rujnu 2003. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je usvojilo UN Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom¹¹, i time obvezalo entitetske organe vlasti da pri izradi propisa i rješavanju pitanja koja se tiču osoba sa invaliditetom primjene navedena pravila. Prema dokumentu Politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini¹², koja je donesena u svibnju 2008, Bosna i Hercegovina se opredijelila za novi pristup u oblasti invalidnosti, utemeljen na ljudskim pravima i socijalnom modelu, što

⁸ <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Odluka%20o%20ratifik.ESP-revidirane-sl.glasnik%208-08%20od%2015.09.08.pdf>.

⁹ Ovaj dokument Vijeća Europe koji je stupio na snagu 1968. predstavlja instrument Vijeća Europe namijenjen harmonizaciji zakonodavstva iz područja socijalne sigurnosti. Europski zakonik o socijalnoj sigurnosti izrađen je uz tehničku suradnju Međunarodnog ureda rada. On je koncipiran prema modelu Konvencije 102 o minimalnim standardima socijalne sigurnosti koja je u to vrijeme bila jedini konvencionalni instrument harmonizacije zakonodavstva koji se odnosio na cijelu socijalnu sigurnost.

¹⁰ Tekst Konvencije je dostupan na: http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Konvencija%20o%20pravima%20osoba%20s%20invaliditetom_hrv.pdf.

¹¹ Generalna skupština UN A/RES/48/96, 20/12/1993.

¹² Sl. gl. BiH, br. 76/08.

predstavlja sveobuhvatni pogled na pitanja invaliditeta, kreiranja i primjenu rješenja za osobe s invaliditetom na razini zajednice uz multisektoralni pristup i uz učešće svih relevantnih aktera.

Položaj osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini uređen je entitetskim propisima iz oblasti zdravstva, rada i zapošljavanja, mirovinskog i invalidskog osiguranja, socijalne skrbi, zaštite obitelji, te oblasti zaštite braniteljske populacije. Međutim, uprkos odredbama entitetskih ustava i ratificiranim međunarodnim pravnim aktima, jedan od najeklatantnijih primjera nejednakosti u primjeni socijalnih prava nalazimo u dijelu koji se odnosi na novčana davanja osoba s invaliditetom. Ova oblast je fragmentirana te uređena s nekoliko entitetskih propisa koji dijele osobe sa invaliditetom prema uzroku invalidnosti. Kantoni u Federaciji Bosne i Hercegovine imaju različite vrste naknada za osobe s invaliditetom, ali u ovom radu će biti analizirane isključivo naknade koje su uređene entitetskim propisima.

3. Novčana primanja osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine

U Federaciji Bosne i Hercegovine donošenjem Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom¹³ iz 2004. omogućeno je po prvi put da osobe sa invaliditetom na razini entiteta ostvaruju prava i to: pravo na ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica i novčanu naknadu za ortopedski dodatak. Zakon se počeo primjenjivati 2006. i u primjeni je izazvao dosta problema u smislu ogromnog broja zaprimljenih predmeta u nadležnim centrima za socijalni rad i nedostatnih sredstava planiranih u proračunu Federacije Bosne i Hercegovine za ovu namjenu. Također, sam zakonski tekst ne sadrži definiciju invaliditeta, odnosno samo predviđa isplatu osobne invalidnine srazmjerno stupnju oštećenja za pet grupa sa oštećenjem organizma od najmanje 60% (V grupa) do 100% oštećenja organizma (I grupa). Zakonom je određena osnovica za određivanje novčanih primanja u iznosu od 213,00 KM, koja se trebala usklađivati svake godine prema kretanju bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika. Mjesečni iznos invalidnine se određivao u procentu od osnovice (za grupu I - 70% od osnovice, za grupu II - 50% od osnovice, grupu III - 39% od osnovice, grupu IV - 28% od osnovice i grupu V - 20% od osnovice). Dodatak za njegu i pomoć od druge osobe za osobe s invaliditetom I grupe je iznosio 70% od osnovice, a za drugu grupu 50% od osnovice. Ortopedski dodatak je iznosio 15% od osnovice. To znači da je osobna invalidnina I grupe sa dodatkom za njegu i pomoć od druge osobe s invaliditetom I grupe i ortopedskim dodatkom iznosila 330,15 KM. Najniža isplaćivana naknada po ovom zakonu, odnosno osobna invalidnina za V grupu je iznosila 42,60 KM.

Uvođenje u pravo korisnika je rađeno na temelju medicinskog vještačenja Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja Federacije Bosne i Hercegovine prema Listi procenata vojnog invaliditeta¹⁴, iako je zakon predviđao medicinsko vještačenje u skladu sa međunarodnom klasifikacijom oštećenja, invaliditeta i hendikepa Svjetske zdravstvene organizacije. Od početka primjene Zakona do njegovih izmjena 2009. u Ministarstvu rada i socijalne politike je zaprimljeno oko 110.000 predmeta potencijalnih korisnika. Od tog broja u pravo je uvedeno oko 64.000 korisnika, a oko 45.000 korisnika je čekalo na uvođenje u pravo po

¹³ Sl. nov. FBiH, br. 54/04.

¹⁴ Lista procenata vojnog invaliditeta se koristi kod medicinskog vještačenja u postupku za ostvarivanje prava po Zakonu o pravima branilaca i članova njihovih obitelji.

pravosnažnim prvostupanjskim rješenjima, na temelju čega je dug Federacije Bosne i Hercegovine po ovim rješenjima prenesen u 2009. iznosio oko 140.000.000,00 KM.

Izmjene i dopune Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom¹⁵ u 2009. su donešene s ciljem rasterećenja entitetskog proračuna i navodno pravednije raspodjele proračunskih sredstava putem zaštite osoba s najtežim stupnjem invaliditeta. Naime, izmjene zakona su predvidjele isplatu novčane naknade samo za osobe sa 100% i 90% invaliditetom. Usto, čl. 20 Zakona o izmjenama i dopunama Zakona predviđeno je da sve isplate prestaju šest mjeseci nakon stupanja na snagu ovog Zakona, a u tome razdoblju je nužno da svi korisnici čiji je invaliditet 90% i 100% prođu ponovni pregled na Institutu za medicinsko vještačenje, te da im se sukladno novoj ocjeni donesu nova rješenja. Za razliku od ranije, medicinsko vještačenje od 2009. počelo raditi prema novoj Privremenoj listi invaliditeta¹⁶ Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja. Stalna lista invaliditeta je donesena tek u 2010.¹⁷ Ovaj dokument, za većinu oboljenja daje mogućnost liječniku koji vrši medicinsko vještačenje da ocijeni invalidnosti u dosta širokom rasponu invaliditeta. Na primjer, osoba sa *down sindromom* može imati invalidnost u rasponu od 80% do 100%, dok za mentalnu retardaciju ocjena invaliditeta može se kretati između 40 – 100%. Primjećeno je da se djeci sa *down sindromom* prema novom vještačenju u pravilu određuje invaliditet od 80%, a osobama sa mentalnom retardacijom invaliditet se određuje ispod 90%, što znači da prema izmjenama Zakona iz 2009. nemaju pravo na novčanu naknadu niti naknadu za tuđu njegu i pomoć.

Izmjenama zakona su pooštreni kriteriji za ostvarivanje prava na dodatak za njegu i pomoć od drugog lica, dok je financiranje prava na dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica za osobe starosne dobi iznad 65 godina prebačeno na teret kantonalnih proračuna. Do sada većina kantona nije isplaćivala naknadu za tuđu njegu i pomoć.

Ukupan broj korisnika koji su uvedeni u pravo po novom Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom zaključno sa petim mjesecom 2011. je 45.155 korisnika. Iz tablice 3.1 možemo vidjeti iznos novčane naknade prema novom zakonu u odnosu na naknade drugih kategorija osoba s invaliditetom, dok su u tablicama 3.2 i 3.3 dati podatci o iznosu novčane naknade za tuđu njegu i pomoć i naknade za ortopedski dodatak. Iz tablica možemo izračunati da ukupna primanja neratnog invalida s procentom invaliditeta od 100%, zajedno sa naknadom za tuđu njegu i pomoć i ortopedski dodatak iznosi 403,28 KM. Isplaćivanje naknada za ove korisnike vrši se redovito. No, Federacija Bosne i Hercegovine još uvijek nije isplatila sve novčane naknade ostvarene prema starom zakonu. Prema stanju od 31. svibnja 2011. za 16.500 korisnika još uvijek nije izvršena isplata naknade po pravomoćnim rješenjima.

¹⁵ Sl. nov. FBiH, br. 14/09.

¹⁶ Br. U.O.12/09 od 02.06.2009.

¹⁷ Lista invaliditeta je objavljena u Uputstvu za primjenu liste invaliditeta broj U.O.16/10 od 31.03.2010. (Sl. nov. FBiH, br. 32/10).

Tablica 3.1: Iznos novčanih naknada za ratne vojne invalide, civilne žrtve rata (CŽR), neratne invalide i invalide rada u FBiH za mjesec studeni 2011.

Ratni vojni invalidi			CŽR	Neratni invalidi		Invalidi rada	
Kategorija invalidnosti	Postotak invalidnosti	Iznos novčane naknade u KM	Iznos novčane naknade u KM	Postotak invalidnosti	Iznos novčane naknade u KM	Za tjelesno oštećenje od	Iznos novčane naknade u KM
I	100%	820,14	574,09	100 %	109,76	100%	186,42
II	100%	598,70	419,09	90%	82,32	90%	167,77
III	90%	451,08	315,75	-	-	80%	149,13
IV	80%	352,60	246,82	-	-	70%	130,49
V	70%	262,44	183,70	-	-	60%	111,85
VI	60%	147,63	103,34	-	-	50%	93,21
VII	50%	106,62	-	-	-	40%	74,56
VIII	40%	57,41	-	-	-	30%	55,92
IX	30%	49,21	-	-	-	-	-
X	20%	41,01	-	-	-	-	-

Izvor: Federalno ministarstvo za pitanje boraca i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata i Federalno ministarstvo rada i socijalne politike.

Tablica 3.2: Iznos naknade za tuđu njegu i pomoć za ratne vojne invalide i neratne invalide za mjesec studeni 2011.

Ratni vojni invalidi		Civilne žrtve rata	Neratni invalidi	
Stupanj invalidnosti	Iznos naknade za tuđu njegu i pomoć u KM	Iznos naknade za tuđu njegu i pomoć u KM	Kategorija invalidnosti	Iznos naknade za tuđu njegu i pomoć u KM
I	820,14	574,09	I	274,40
II	574,10	401,87	II	137,20
III	410,07	287,50		

Izvor: Federalno ministarstvo za pitanje boraca i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata i Federalno ministarstvo rada i socijalne politike.

Tablica 3.3: Iznos naknade za ortopedski dodatak za ratne vojne invalide i neratne invalide za mjesec studeni 2011.

Ratni vojni invalidi		Civilne žrtve rata	Neratni invalidi	
Stupanj invalidnosti	Iznos naknade u KM	Iznos naknade u KM	Kategorija invalidnosti	Iznos naknade u KM
I	237,84	166,48	100%	19,21
II	180,43	126,30	90%	19,21
III	139,42	97,59		

Izvor: Federalno ministarstvo za pitanje boraca i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata i Federalno ministarstvo rada i socijalne politike.

Iz gornjih tablica vidimo da su novčane naknade po osnovu invalidnosti znatno više za ratne vojne invalide. Prema Zakonu o pravima branitelja i članova njihovih obitelji¹⁸ utvrđena su prava ratnih vojnih invalida: osobna invalidnina, dodatak za njegu i pomoć od drugog lica, pravo na ortopedski dodatak, te druga prava iz glave VI Zakona, što uključuje zdravstveno osiguranje, pravo na mirovinu po povoljnijim uvjetima i ostalo. Pravo na invalidninu također imaju obitelji poginulih, umrlih i nestalih branitelja pod određenim uvjetima¹⁹, tako da u ovom slučaju invalidnina poprima oblik mirovinske rente.

Vojni invaliditet, te pravo na dodatak za njegu i pomoć od drugog lica i ortopedski dodatak utvrđuje se na temelju nalaza i mišljenja Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja Federacije Bosne i Hercegovine u skladu sa Pravilnikom o utvrđivanju procenta vojnog invaliditeta²⁰ i Listom tjelesnog oštećenja osoba sa invaliditetom. Prema procentu invaliditeta ratni vojni invalidi razvrstavaju se u deset grupa invaliditeta.

Podnošenje zahtjeva i rješenje kojim se priznaje pravo donosi nadležni općinski organ. Sva prvostupanjska rješenja podliježu reviziji kantonalnih organa nadležnih za braniteljsko – invalidsku zaštitu, dok se novčana isplata ovdje spomenutih pri nadležnosti osigurava iz proračuna Federacije Bosne i Hercegovine. Osnovica za određivanje mjesečnih novčanih primanja je prema Zakonu utvrđena u početnom iznosu na 734,00 KM, koja se odlukom Vlade Federacije Bosne i Hercegovine na početku svake godine može mijenjati i usklađivati u skladu sa kretanjem indeksa maloprodajnih cijena i sredstvima predviđenim u proračunu Federacije Bosne i Hercegovine za ovu namjenu. Posljednja osnovica za određivanje mjesečnih novčanih primanja iznosi 820,14 KM, koliko trenutno iznosi prosječna plaća u Federaciji Bosne i Hercegovine. Iz gornjih tablica možemo izračunati da ratni vojni invalid prve kategorije sa oštećenjem organizma od 100% koji pored vojne invalidnine prima i naknadu za tuđu njegu i pomoć za I kategoriju i naknadu za ortopedski dodatak, mjesečno prima 1.878,12 KM, što je više od četiri puta veći iznos od naknade neratnog invalida u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom²¹ uređena su prava osoba sa invaliditetom koji imaju status civilnih žrtava rata. U smislu ovog zakona civilna žrtva rata je osoba kod koje je tijekom rata ili neposredne ratne opasnosti, usljed ranjavanja ili nekog drugog oblika ratne torture nastupilo oštećenje organizma ili nestanak ili pogibija te osobe (čl. 54 Zakona). Status civilne žrtve rata priznaje se osobi kod koje je nastupilo oštećenje organizma od najmanje 60%. Prava civilnih žrtava rata uključuju: osobnu invalidninu ili mjesečno osobno novčano primanje, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe, ortopedski dodatak, obiteljsku invalidninu, pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala, osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija), prioritetno zapošljavanje, prioritetno stambeno zbrinjavanje, psihološku pomoć i pravnu pomoć. Osobna invalidnina utvrđuje se u mjesečnom iznosu prema skupini oštećenja organizma u visini od 70% mjesečnog iznosa osobne invalidnine ratnih vojnih invalida, što se financira 50% iz proračuna Federacije Bosne i Hercegovine, a 20% iz kantonalnog proračuna,

¹⁸ Sl. nov. F BiH, br. 33/04, 56/05, 70/07 i 9/10.

¹⁹ Udovica kada navršši 45 godina života ili udovac kada navršši 60 godina života, ili ranije ako ih nadležna ljekarska komisija proglasi trajno nesposobnim za rad; djeca do navršene 15. godine života ili do kraja redovnog školovanja, a najkasnije do navršene 25 godina života, zatim pod određenim uvjetima obiteljsku invalidninu mogu ostvariti i roditelji, očuh i maćeha, djed i baka, malodobna braća i sestre.

²⁰ http://www.fmbi.gov.ba/bosanski/zakoni/pravilnici/pravilnik_o_utvrđivanju_procenta_vojnog_invalideta.php.

²¹ Sl. nov. FBiH, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09.

odgovarajuće skupine po propisima iz Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji. Također, osnovica i mjesečni iznos novčanih primanja za civilne žrtve rata usklađuju se identično kretanju invalidnina branitelja i članova njihovih obitelji. Dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe i naknada za ortopedski dodatak za civilne žrtve rata se određuje u mjesečnom iznosu u visini 70% od mjesečnog iznosa dodatka za njegu i pomoć od strane druge osobe i naknade za ortopedski dodatak za ratne vojne invalide, odgovarajućeg stupnja.

Pored gore navedenih prava, članovi obitelji civilne žrtve rata od I do IV skupine u slučaju njegove ili njene smrti, koji su koristili dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe imaju pravo na obiteljsku invalidninu, pod uvjetom da je smrt civilne žrtve rata posljedica rane, povrede, ozljede ili bolesti po temelju koje joj je utvrđeno pravo po ovom zakonu. Također, roditelji i usvojitelji imaju pravo na obiteljsku invalidninu, iako su članovi uže obitelji ostvarili to pravo. Osnovica za određivanje obiteljske invalidnine iznosi 70% od osnovice za određivanje obiteljske invalidnine za obitelji poginulog branitelja.

Pored gore navedenih kategorija osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine prema odredbama općeg propisa o mirovinskom i invalidskom osiguranju imamo invalide rada koji primaju novčanu naknadu za tjelesno oštećenje. Ova naknada je uvedena 2000. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom i invalidskom osiguranju²² od 19. prosinca 2001. Međutim, naknada za tjelesno oštećenje u Federaciji Bosne i Hercegovine počela se isplaćivati tek 2005, jer je uvjet za primjenu ovoga propisa bilo donošenje Zakona o vrstama i postotcima tjelesne onesposobljenosti koji je usvojen tek 2004. Naknada za tjelesno oštećenje predstavlja osobno pravo iz invalidskog osiguranja i ne ovisi o materijalnome statusu osobe (procjena individualnih okolnosti nije potrebna) niti obiteljskome stanju (npr. moguća ispomoć bračnoga druga ili člana uže obitelji). Ovaj se rizik financira iz općega doprinosa za mirovinsko i invalidsko osiguranje. Pravo na novčanu naknadu za tjelesno oštećenje ne odobrava se za sve vrste invaliditeta. Naime, osiguranik ima pravo na novčanu naknadu za tjelesno oštećenje samo u slučaju kada njegova invalidnost nije niža od 30%, a nastala je kao rezultat povrede na radu ili profesionalne bolesti. Federalni zavod Mirovinskog i invalidskog osiguranja trenutno ima 1.938 korisnika naknade za tjelesno oštećenje. Pregled visine novčanih davanja po kategorijama invalidnosti je dat u tablici 1. Ovdije je važno spomenuti da je iznos novčane naknade za tjelesno oštećenje ranijih godina bio dosta niži u odnosu na naknade neratnih invalida. Naime, do povećanja visine naknade u isplati dolazi početkom 2009 zbog tumačenja koje se odnosi na definiranje osnovice, odnosno minimalne mirovine isplaćene u prosincu mjesecu u prethodnoj godini. Prema ranijem tumačenju osnovica je iznosila 179,00 KM, što predstavlja minimalnu mirovinu bez primjene isplatnog koeficijenta. Prema novom tumačenju datom od strane resornog ministarstva osnovicu za obračun naknade za tjelesno oštećenje čini minimalna mirovina u isplati (minimalna mirovina pomnožena sa isplatnim koeficijentom) koja trenutno iznosi 310,00 KM.

4. Novčana primanja osoba sa invaliditetom u Republici Srpskoj

Prema Zakonu o socijalnoj zaštiti Republike Srpske²³, djeca ometana u fizičkom i psihičkom razvoju i punoljetne osobe s invaliditetom spadaju u osnovne korisnike socijalne zaštite. Zakon

²² Sl. nov. FBiH, br. 32/01.

²³ Sl. gl. RS, br. 5/93, 15/96, 110/03.

daje definiciju invaliditeta: invalidna osoba je odrasla osoba koja je usljed fizičkih ili psihičkih nedostataka potpuno ili djelomično nesposobna za rad; maloljetna osoba ometana u fizičkom i psihičkom razvoju smatra se maloljetnik ili maloljetnica sa oštećenjem čula vida, čula sluha, poremećajima u govoru i glasu, tjelesnim oštećenjima, psihičkom zaostalošću (lakog, umjerenog, teškog stepena ili sa kombinovanim smetnjama).

Postupak ostvarivanja prava prema Zakonu o socijalnoj zaštiti se ostvaruje u centrima za socijalni rad prema mjestu prebivališta u postupku koji objedinjuje upravni postupak i metode socijalnog rada. U sastavni dio postupka ulazi rad dvije stručne komisije, koje se formiraju na temelju općinske odluke i rade pri centrima za socijalni rad: Komisije za ocjenu sposobnosti lica u postupku ostvarivanja prava iz Zakona o socijalnoj zaštiti i Komisija za razvrstavanje lica sa smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju.

Osobe s invaliditetom u Republici Srpskoj imaju pravo na novčanu pomoć na temelju dohodovnog cenzusa. Naime, pravo na novčanu pomoć ima osoba s invaliditetom, odnosno osoba nesposobna za rad koja nema osobnih prihoda i koja nema srodnika obveznih da je izdržavaju sukladno odredbama porodičnog zakona, ili ako ta osoba živi u obitelji koja ostvaruje prihode ispod nivoa socijalne sigurnosti, a to je iznos novčane pomoći za jednu osobu po članu domaćinstva. Nesposobnost za rad se utvrđuje na temelju godina starosti (muškarci 65 godina i više, i žene 60 godina i više) na temelju mišljenja prvostupanijske stručne komisije za ocjenu sposobnosti koja vrši procjenu i donosi mišljenje. Novčane pomoći se utvrđuju u mjesečnom iznosu od 41,00 KM za pojedinca, za dva člana 49,00 KM, za tri člana 57,00 KM za obitelj od četiri člana 65,00 KM i za obitelj sa pet i više članova 82,00 KM. U suštini, novčana pomoć u Republici Srpskoj se ne razlikuje od socijalne pomoći koja se u Federaciji Bosne i Hercegovine također financira iz općinskih ili kantonalnih proračuna i preko općinskih centara za socijalni rad.

Naknada koja se isplaćuje isključivo za invalidnost, prema Zakonu o socijalnoj zaštiti Republike Srpske je dodatak za njegu i pomoć drugog lica, koja se isplaćuje osobama sa teškim tjelesnim ili čulnim smetnjama, osobama ometanim u razvoju sa stupnjem teže ili teške ometanosti, osobama oboljelim od autizma i hronično mentalno oboljelim osobama koja su lišena radne sposobnosti, koja ne mogu bez tuđe njege i pomoći da se kreću i zadovoljavaju osnovne životne potrebe. Visina dodatka za njegu i pomoć druge osobe iznosi 41,00 KM mjesečno. Ova naknada se isplaćuje bez provjere prihoda.

Korisnici novčane pomoći i dodatka za njegu i pomoć drugog lica imaju pravo i na zdravstveno osiguranje ukoliko to pravo ne mogu ostvariti po drugom osnovu. Ovo pravo se ostvaruje redovnom uplatom doprinosa za zdravstveno osiguranje na ime korisnika od strane nadležnog centra za socijalni rad. No, bez obzira na ovaj status prilikom korištenja zdravstvenih usluga korisnici novčane pomoći i dodatka za njegu i pomoć drugog lica nisu oslobođeni plaćanja participacije.

Kako pravo na novčanu pomoć isplaćuju općinski centri za socijalni rad to znači da se iznos ove naknade treba planirati i osigurati u općinskom proračunu. Prihodi općina i visine općinskih proračuna uvelike variraju u ovisnosti od njihove veličine, ekonomske razvijenosti i ostalog. Općinskim odlukama mogu se definirati i druga prava osoba s invaliditetom u zavisnosti od vlastitih mogućnosti i potreba. No, možemo pretpostaviti da ruralne i siromašnije općine imaju sigurno i veće potrebe, odnosno imaju veći broj osoba s invaliditetom bez prihoda, koji bi trebali imati pravo na novčanu naknadu i naknadu za njegu i pomoć druge osobe. Populacija koja živi u

ruralnim i odsječenim područjima je najčešće neinformirana o mogućnostima ostvarivanja određenih prava. Pored niskih prihoda, nerazvijene općine u pravilu imaju nedovoljno razvijene službe za socijalni rad. Sve to rezultira slabom pokrivenošću posebno ruralnih područja socijalnim uslugama, te novčanom pomoći i dodatkom za njegu i pomoć drugog lica.

Ratni vojni invalidi i ostale boračke kategorije, čija prava su definirana Zakonom o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske²⁴ imaju daleko brojnija i izdašnija prava. Kao i u Federaciji Bosne i Hercegovine, oni uživaju povlašteni položaj, i imaju pravo na osobnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe, ortopedski dodatak i druga prava²⁵. Kao i u Federaciji Bosne i Hercegovine ove naknade se ostvaruju na temelju oštećenja organizma koje je nastupilo uslijed rane, povrede, ozljede ili bolesti za vrijeme vršenja vojnih dužnosti u ratu ili miru. Prava se priznaju za oštećenje organizma od najmanje 20% uslijed zadobivene rane, povrede ili ozljede, a u slučaju da je oštećenje nastupilo uslijed zadobivene bolesti prava se priznaju za oštećenje organizma od najmanje 40%. Vojni invalidi se razvrstavaju u deset kategorija vojnog invaliditeta, na način kako je prezentirano u tablici 4:1. Mjesečni iznos lične invalidnine određuje se u procentu od osnove, te za I kategoriju iznosi 100%, za II kategoriju 73%, III kategoriju 55%, IV kategoriju 41%, V kategoriju 29%, VI kategoriju 18%, VII kategoriju 13%, VIII kategoriju 7%, IX kategoriju 6% i X kategoriju 5%. Dodatak za njegu i pomoć se dodjeljuje vojnim invalidima prve kategorije i za vojne invalide druge, treće i četvrte kategorije kod kojih je ukupno oštećenje zajedno sa vojnim invaliditetom jednako oštećenju organizma vojnog invalida prve kategorije. Dodatak za njegu i pomoć se određuje u procentu od osnovice i za I stupanj iznosi 86%, II stupanj 66% i III stupanj 46%.

Tablica 4.1: Pregled sredstava po pojedinačnim pravima: Lična vojna invalidnina.

Kategorija invalidnosti	% invaliditeta	2005.		2009.	
		minimalna	maksimalna	minimalna	maksimalna
I	100%	982,60	1.336,60	1.650,00	1.825,00
II	100%	290,40	926,20	570,00	1.255,00
III	90%	218,80	790,10	345,00	990,00
IV	80%	163,10	670,00	275,00	845,00
V	70%	115,40	203,00	180,00	290,00
VI	60%	71,60	127,30	120,00	190,00
VII	50%	0	51,70	0	90,00
VIII	40%	0	27,90	0	45,00
IX	30%	0	23,90	0	30,00
X	20%	0	19,90	0	25,00

Izvor: Ministarstvo rada i boračko – invalidske zaštite: Rezultati rada 2005. – prvi kvartal 2009, stranica 7.

Pravo na ortopedski dodatak kao novčanu naknadu imaju vojni invalidi od 1 – 6 kategorije zbog oštećenja organizma koji je neposredna posljedica zadobivenih rana, ozljeda ili bolesti koje su

²⁴ Sl. gl. RS, br. 46/04, 53/04, 20/07 i 118/09.

²⁵ Ostala prava uključuju: porodičnu invalidninu, uvećanu porodičnu invalidninu, banjско liječenje, zdravstveno osiguranje, ortopedska i druga pomagala, prioritetu u zapošljavanju, stambenom zbrinjavanju, itd.

prouzrokovane amputacijom ekstremiteta ili teškog oštećenja funkcije ekstremiteta, kao i zbog potpunog gubitka vida na oba oka. Visina ove naknade se određuje u procentu od osnovice: za I stupanj 29%, II stupanj 22%, za III stupanj 14% i IV stupanj 7%. Vojni invalidi imaju pravo na zdravstvenu zaštitu ako ovo pravo ne mogu ostvariti po nekom drugom osnovu.

Iz donje tablice vidimo pregled iznosa naknada za ličnu vojnu invalidninu u 2005. i 2009. Ovdje je važno spomenuti da uz invalidnine od VII do X kategorije nema dodatnih prava pa ni maksimalnih ni minimalnih iznosa. Iz tablice vidimo da je iznos novčanih naknada za ratne vojne invalide u Republici Srpskoj približan naknadama ratnih vojnih invalida u Federaciji Bosne i Hercegovine. Međutim, iznos naknada ratnih vojnih invalida je desetostruko viši od novčane naknade za obične osobe s invaliditetom, koja se isplaćuje u iznosu od 41,00 KM.

Kategorije osoba s invaliditetom koje su po visini prava smještene između ove dvije kategorije su civilne žrtve rata. Iznos njihovih naknada možemo vidjeti iz tablice 4.2. Prema Zakonu o zaštiti civilnih žrtava rata²⁶ civilnom žrtvom rata se smatra osoba koja je zadobila ranu, povredu, ozljedu ili kod koga je nastupilo oštećenje organizma najmanje 60% do 100% (kao u Federaciji Bosne i Hercegovine). Ovo pravo se ostvaruje na temelju nalaza i mišljenja o stepenu oštećenja organizma koje daje liječnička komisija nadležna za pregled vojnih invalida, u postupku i na način propisan za vojne invalide. Iznos mjesečne naknade se određuje u procentu od osnovice i prema stupnju oštećenja organizma. Pravo na dodatak za njegu i pomoć druge osobe ima civilna žrtva rata I grupe i određuje se u mjesečnom iznosu 80% od iznosa invalidnine civilne žrtve rata I grupe. Kao i u Federaciji Bosne i Hercegovine članovi obitelji poslije smrti civilne žrtve rata imaju pravo na naknadu u visini od 40% od iznosa civilne invalidnine prve grupe. Pored ovih prava, civilne žrtve rata imaju pravo na dodatak za člana obitelji nesposobnog za rad, pravo na dodatnu novčanu pomoć, pravo na dodatak na samohranost, pravo na zdravstvenu zaštitu itd.

Tablica 4.2: Broj korisnika i iznos invalidnine za civilne žrtve rata u Republici Srpskoj.

Kategorija invaliditeta	Broj korisnika	Invalidnina po koeficijentu 0,9	Iznos potrebnih sredstava KM mjesečno
I	98	233,10	22.843,80
II	131	181,00	23.711,00
III	85	129,50	11.007,50
IV	214	103,60	22.170,40
V	469	90,70	42.538,30
VI	826	77,70	64.180,20
Ukupno	1.823		186.451,20

Izvor: Studija politike u oblasti invalidnosti, stranica 191.

Invalidima rada u Republici Srpskoj pravo na naknadu za tjelesno oštećenje i tuđu njegu i pomoć je ukinuto donošenjem Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju Republike Srpske²⁷ iz 2000, prema čijim su se odredbama ove naknade isplaćivale do kraja 2001. Međutim, Odlukom Ustavnoga suda Republike Srpske, broj: U-44/02, utvrđeno je da je čl. 192. Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju u nesuglasnosti s Ustavom Republike Srpske. U skladu s navedenom odlukom, Fondu penzijskog i invalidskog osiguranja Republike Srpske naloženo je da mora

²⁶ Sl. gl. RS, br. 25/93, 32/94, 1/94 – posebno izdanje, 37/07 i 60/07.

²⁷ Sl. gl. RS, br. 32/00.

isplaćivati naknadu za tjelesno oštećenje i naknadu za tuđu njegu i pomoć osobama koje su do donošenja novoga zakona imale pravo na ovu naknadu te nakon donošenja novoga zakona nisu ostvarile nikakvu vrstu novčane pomoći na temelju drugih propisa iz oblasti socijalne zaštite. Izmjene Zakona²⁸ u skladu sa odlukom su donesene 2008, te je prva isplata naknada za tjelesno oštećenje i tuđu njegu i pomoć počela u prosincu 2008. za prethodni mjesec. Prema posljednjim dostupnim podacima za mjesec studeni 2011. Fond penzijskog i invalidskog osiguranja Republike Srpske ima 388 korisnika naknade za tuđu njegu i pomoć. Visina novčane naknade za tjelesno oštećenje i tuđu njegu i pomoć se kreće između 15,00 i 45,00 KM u ovisnosti u kojem novčanom iznosu je ovo pravo bilo priznato prema starom zakonu, a usklađivanje je kasnije izvršeno samo prema važećem isplatnom koeficijentu. Važno je naglasiti da osobe kojim je priznata invalidnost uzrokovana povredom na radu ili profesionalnim oboljenjem nakon donošenja novog Zakona penzijskog i invalidskog osiguranja Republike Srpske iz 2000. nemaju pravo na ovu naknadu, te su samim time u nepovoljnijem položaju u odnosu na svoje kolege koji su osigurani kod Federalnog zavoda mirovinskog i invalidskog osiguranja.

5. Zaključci i preporuke

Točan broj osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini nije poznat iz razloga što niti jedna razina vlasti ne posjeduje registar osoba s invaliditetom. No, uzimajući u obzir da je Bosna i Hercegovina država netom izašla iz rata, sa problemom zaostalih mina, rastućim siromaštvom i društvenom nejednakošću, kao čimbenicima koji pogoduju rastu broja osoba s invaliditetom, ne iznenađuje činjenica da značajan broj osoba s invaliditetom u oba entiteta ostvaruje neku vrstu naknade na temelju oštećenja organizma. Usto, kako problem siromaštva u Bosni i Hercegovini postaje sve izražajniji za očekivati je da će problematika zaštite osoba s invaliditetom biti sve značajnija.

Općenito, troškovi života osoba s invaliditetom su značajno veći u odnosu na osobe koje nemaju tjelesna ili mentalna oštećenja. S druge strane oni teže rješavanju svojih egzistencijalnih pitanja, posebno ako nemaju pomoć od strane obitelji ili države. Novčane naknade za osobe s invaliditetom, kao jedna od mjera iz oblasti zaštite osoba s invaliditetom, su namijenjene financiranju ovih visokih troškova, čime se treba olakšati njihov život i pomoći njihovoj lakšoj integraciji u društvu.

Iz prethodno iznesenih pokazatelja vidimo da su naknade za osobe s invaliditetom koje nemaju poseban status, kao što su civilne žrtve rata ili ratni vojni invalidi dosta simbolične i teško da mogu omogućiti bolji status ovih osoba. Vidimo da visina ove naknade značajno varira između entiteta, tako da u Federaciji Bosne i Hercegovine trenutno iznosi 109,76 KM i 82,32 KM, a u Republici Srpskoj svega 41,00 KM. Nadalje, novčana naknada u Federaciji Bosne i Hercegovine se isplaćuje bez obzira na radni status korisnika ili njegovo imovinsko stanje, dok u Republici Srpskoj pravo na ovu naknadu imaju samo nezaposlene osobe s invaliditetom i uz provjeru imovinskog cenzusa. Međutim, pravo na dodatak za njegu i pomoć druge osobe u Republici Srpskoj imaju samo osobe s najtežim oblicima invaliditeta bez obzira na njihovo imovinsko stanje. U Federaciji Bosne i Hercegovine diskriminacija se ogleda i prema postotku oštećenja

²⁸ Zakon o izmjenama i dopunama zakona PIO RS-a, Sl. gl. RS, br. 33/08.

tako da samo osobe s postotkom oštećenja od 100% i 90% mogu ostvariti prava propisana Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i obitelji s djecom.

Usto, u Federaciji Bosne i Hercegovine je još uvijek prisutan problem neisplaćenih naknada. Naime, jedan značajan broj osoba s invaliditetom koji su ostvarili pravo na novčanu naknadu prije izmjena Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom iz 2009, unatoč donesenim pravosnažnim rješenjima za primanje naknade ovo pravo još uvijek nisu ostvarili, što ih čini posebno diskriminiranom skupinom.

Nadalje, invalidi rada kao kategorija osoba s invaliditetom čiji uzrok invalidnosti je povreda na radu ili profesionalna bolest u Republici Srpskoj su posebno diskriminirani, tako da osobe koje su stekle invaliditet nakon 2000. nemaju pravo na naknadu za tjelesno oštećenje niti na naknadu za njegu i pomoć druge osobe. Usto, visina naknade za tjelesno oštećenje je višestruko veća u Federaciji Bosne i Hercegovine nego u Republici Srpskoj.

U oba entiteta privilegiran status imaju osobe s invaliditetom koje spadaju u kategoriju ratnih vojnih invalida i civilnih žrtava rata, s tim da su novčane naknade ratnih vojnih invalida znatno veće u odnosu na nakande civilnih žrtava rata. S druge strane, iznos naknada civilnih žrtava rata je značajno viši od visine naknada osoba s invaliditetom bez posebnog statusa. Također, civilne žrtve rata u Republici Srpskoj imaju znatno niže naknade od osoba s istim statusom u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Iz svega izloženog vidimo da u Bosni i Hercegovini na djelu imamo institucionalnu diskriminaciju osoba s invaliditetom. Nadasve, novčane naknade za osobe s invaliditetom dodatno produbljuju socijalnu nejednakost među ovom populacijom.

Kriteriji za stjecanje statusa invalidnosti po svim navedenim propisima su različiti. U Federaciji Bosne i Hercegovine procjenu invalidnosti vrši Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja, prema različitim pravilnicima za ratne vojne invalide, civilne žrtve rata, neratne invalide i invalide rada. U Republici Srpskoj procjene se obavljaju u tri sustava prema različitim kriterijima - Fondu penzijskog i invalidskog osiguranja Republike Srpske, općinskim centrima za socijalni rad i komisijama formiranim od nadležnih ministarstava za pitanja boraca i civilnih žrtava rata.

Drugi problem se tiče usmjeravanja pomoći onima kojima je najpotrebnija. Svi navedeni propisi baziraju se uglavnom na medicinskom modelu invaliditeta, tj. osoba ostvaruje svoja prava na osnovu postojanja oštećenja definiranog odgovarajućim propisom pri čemu je prisutna razlika među propisima u pogledu dijagnoza koje dovode do invaliditeta te postotcima oštećenja organizma navedenih u propisima. Invalidnost se procjenjuje prema različitim kriterijima. Sve to dovodi do niza nejasnoća, između ostalog i situacije da dvije osobe za istu vrstu oštećenja, ovisno o tijelu koje vrši vještačenje i pravilnika u primjeni mogu imati različite postotke oštećenja, opseg prava što je u suprotnosti s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, UN-ovim Standardnim pravilima za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom, i dokumentom Politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini. Da bi se osiguralo izjednačavanje mogućnosti za sve osobe s invaliditetom potrebno je izraditi jedinstveni sustav vještačenja te jedinstvene kriterije utvrđivanja invaliditeta u skladu sa Konvencijom i navedenim dokumentima.

Zbog svega navedenoga, Ombudsman Bosne i Hercegovine stajališta je da sve razine vlasti u Bosni i Hercegovini, a s obzirom na svoje ustavne nadležnosti, trebaju poduzeti mjere za osiguranje uživanja prava svih osoba s invaliditetom na svojem teritoriju, na osnovama jednakih

moćnosti i bez diskriminacije, što se, prema međunarodnim standardima za ljudska prava, smatra apsolutnim pravom. Te mjere trebaju otkloniti sve probleme u uživanju prava osoba s invaliditetom koje su posljedice mjesta prebivališta odnosno boravišta, kao osnove za stjecanje invalidnosti, te trebaju uspostaviti jedinstven pristup egzistencijalnim pitanjima osoba s invaliditetom²⁹.

Činjenica je da novčana i druga materijalna davanja olakšavaju svakodnevni život pojedinca. Ipak, postavlja se pitanje je li takav pristup opravdan. Odnosno, je li samo osiguravanje invalidnina, i drugih novčanih naknada najbolji način rješavanja problema ove populacije? Zasigurno nije. Stoga, uspjeh u sudjelovanju osoba s invaliditetom u životu otvorenog društva treba promatrati, rješavati i vrednovati u kontekstu dostignute razine ostvarivanja ljudskih prava. Socijalni model sagledavanja invaliditeta uzima u obzir dijagnoze bolesti i oštećenja koja su prouzrokovala invaliditet, ali i uz predodžbu na koji su način osobe s invaliditetom uključene u društvo i postoje li prepreke njihovom punom i učinkovitim sudjelovanju u zajednici na ravnopravnoj osnovi s drugima.

Država Bosna i Hercegovina, odnosno sve nadležne razine vlasti trebaju poduzeti sve mjere na ispunjenju obveza koje proizilaze ratificiranjem ranije spomenutih međunarodnih pravnih instrumenata koja se tiču zaštite prava osoba s invaliditetom. Nadasve, putem mjera socijalne politike, država treba potaknuti uklanjanje psiholoških, arhitektonskih, institucionalnih i administrativnih barijera sa kojim se osobe s invaliditetom u Bosni i Hercegovini svakodnevno sučeljavaju, a ne kreirati ih, kao do sada što se čini.

Sažetak

U članku se analizira pitanje ostvarivanja socijalnih prava u Bosni i Hercegovini kroz visinu novčanih naknada za osobe s invaliditetom prema entitetskim propisima iz oblasti socijalne zaštite, boračko - invalidske zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i mirovinskog i invalidskog osiguranja. Naime, unatoč ustavnim odredbama o jamčenju socijalnih prava i zabrani diskriminacije te međunarodno preuzetim obvezama države i svih razina vlasti koje proizilaze stupanjem na snagu ratificirane UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i ostalih međunarodnih pravnih dokumenata koji se tiču osiguranja socijalnih prava u Bosni i Hercegovini, najzorniji primjer nejednakosti nalazimo u odnosu države prema osobama s invaliditetom. Ova se nejednakost ogleda u postavljenim uvjetima i različitoj visini novčanih davanja, kao i u drugim pravima, zajamčenim s obzirom na uzrok invalidnosti, a ne prema procjeni potreba osoba s invaliditetom (bez obzira na uzrok invalidnosti) za što učinkovitijim uključivanjem u društvo.

Summary

The article analyzes the issue of achieving social rights in Bosnia and Herzegovina through the amount of cash benefits for people with disabilities in accordance with Entity regulations on social security, veteran - disability protection, protection of civilian victims of war, and pension

²⁹ Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti ombudsmana za ljudska prava BiH za 2010, s. 77.

and disability insurance. In fact, despite the constitutional provisions on guaranteeing social rights and prohibition of discrimination, and international commitments of the state and all levels of governments, which have become valid upon entry into force of the UN Convention on the Rights of disabled persons, and other international legal documents pertaining to insure social rights in Bosnia and Herzegovina, the most vivid example of inequality is visible in the treatment of persons with disabilities by the government. This inequality is reflected in set conditions and the amount of cash benefits, as well as other rights guaranteed which is done in accordance with cause of disability, but should be done according to estimate of needs of persons with disabilities (regardless of the cause of the disability) for more effective inclusion in society.